

Condițiile de utilizare a declarațiilor anonime ca probe în procesul penal în lumina jurisprudenței C.E.D.O.

DRD. HUNOR KÁDÁR *

---

1. Noțiunea autonomă de „martor anonim”

Pentru Curtea de la Strasbourg noțiunea de „martor anonim” prezintă un sens autonom, mai larg decât în dreptul intern al statelor părți contractante. Este vorba de orice persoană care, deși nu a compărut la audiere, a depus contra acuzatului într-un stadiu anterior al procedurii și a cărei depoziții au fost utilizate de instanța națională pentru fundamentarea condamnării¹. În consecință, având în vedere sensul autonom al noțiunii, poate dobândi calitatea de „martor anonim” persoana care îndeplinește următoarele condiții: a) a făcut o declarație împotriva acuzatului în faza instrucțiunii preparatorii, fără ca acesta din urmă să fi avut posibilitatea de a testa fiabilitatea mărturiei; b) nu s-a prezentat în fața instanței de judecată, acuzatul fiind privat de dreptul de a-i adresa întrebări în mod nemijlocit; c) declarația sa a avut un caracter determinant în condamnarea acuzatului. Potrivit jurisprudenței Curții, „martorii anonimi” pot fi împărțiți în două mari categorii. Prima categorie este reprezentată de persoanele a căror identitate nu a fost dezvăluită în fața acuzatului. În această categorie poate fi încadrat martorul propriu-zis (*stricto sensu*)² și investigatorul sub acoper-

---

* Avocat stagiar, cadru didactic asociat Universitatea „Sapientia”, Cluj-Napoca

¹ Gh. Mateuț, Protecția martorilor. Utilizarea martorilor anonimi în fața organelor procesului penal, Ed. Lumina Lex, București, 2003, p. 49.

² E.C.H.R., *Kostovski v. Olanda*, 11454/85, (20 noiembrie 1989), A166; E.C.H.R., *Kok v. Olanda*, 43149/98, (4 iulie 2000); E.C.H.R., *Krasniki v. Republica Cehă*, 51277/99, (28 februarie 2006); E.C.H.R., *Visser v. Olanda*, 26668/95, (14 februarie 2002);

rire³. A doua categorie este reprezentată de persoanele a căror credibilitate nu putea fi testată de către apărare în niciun stadiu al procesului penal, cu toate că identitatea acestora era cunoscută de către acuzat. În această categorie poate fi încadrat „martorul vulnerabil”⁴ și „martorul indirect”⁵.

2. Prezentarea sintetică a condițiilor de utilizare a declarațiilor anonime ca probe în procesul penal

La prima vedere, faptul de a recurge la declarații ale persoanelor care rămân anonime, apare ca fiind în antonimie cu exigențele unui proces echitabil, în sensul art. 6 parag. 1 din Convenție⁶. Așa cum a arătat Curtea de la Strasbourg în prima sa hotărâre în această materie, „dacă apărarea ignoră identitatea unui individ pe care încearcă să-l interogheze, riscă să fie privată de precizările care îi permit să stabilească dacă acesta este parțial ostil sau nedemn de încredere”⁷. Aceasta constituie „un handicap aproape insurmontabil” pentru apărare căreia îi vor lipsi „informațiile necesare pentru a controla credibilitatea martorului sau pentru a arunca o îndoială asupra acesteia”⁸. Cu toate acestea, recurgerea la martorii anonimi nu este, în mod necesar, contrară Convenției, Curtea adoptând o poziție clară în acest sens⁹. Având în vedere jurisprudența Curții, în literatura de speciali-

---

E.C.H.R., *Birutis și alții v. Lituania*, 47698/99, 48115/99, (28 martie 2002); E.C.H.R., *Saïdi v. Franța*, 14647/89, (20 septembrie 1993), A261-C

³ E.C.H.R., *Van Mechelen și alții v. Olanda*, 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93 (23 aprilie 1997); E.C.H.R., *Lüdi v. Elveția*, 12433/86, (15 iunie 1992)

⁴ E.C.H.R., *Unterpertinger v. Austria*, 9120/80, (24 noiembrie 1986), A110; E.C.H.R., *Asch v. Austria*, 12398/86, (26 aprilie 1991), A203; E.C.H.R., *Delta v. Franța*, 11444/85, (19 decembrie 1990), A191-A; E.C.H.R., *S.N. v. Suedia*, 34209/96, (2 iulie 2002); E.C.H.R., *P.S. v. Germania*, 33900/96, (20 decembrie 2001); E.C.H.R., *Mayali v. Franța*, 69116/01, (14 iunie 2005); E.C.H.R., *Bocos-Cuesta v. Olanda*, 54789/00, (10 noiembrie 2005)

⁵ E.C.H.R., *Ferrantelli și Santangelo v. Italia*, 19874/92, (7 august 1996); E.C.H.R., *Calabró v. Italia și Germania*, (21 martie 2002)

⁶ Gh. Mateuț, op. cit., p. 52.

⁷ E.C.H.R., *Kostovski v. Olanda*, 11454/85, (20 noiembrie 1989), A166, apud S. J. Summers, Fair trials. The European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights, Universitat Zurich, 2006, p. 145.

⁸ E.C.H.R., *Windisch v. Austria*, 12489/86, (27 septembrie 1990), A186, apud Gh. Mateuț, op. cit., p. 53.

⁹ K. Bard, Emberi jogok s bntet igazsagszolgaltatas Eurpban: A tisztessges eljáras bntetgyekben-Emberijog-dogmatikai rtekezs, Ed. Magyar Hivatalos Kzlnykiad, Budapest, 2007, p. 214.

tate s-a arătat¹⁰ că utilizarea mărturiilor anonime este compatibilă cu exigențele unui proces echitabil și cu principiul egalității armelor, dacă sunt respectate următoarele condiții: a) să existe motive suficiente de a conserva anonimatul martorului; b) procedura urmată în fața organelor judiciare să compenseze suficient dificultățile cu care se confruntă apărarea; c) condamnarea acuzatului să nu fie fondată în mod exclusiv sau determinant pe declarații anonime.

2.1. Măsura păstrării anonimatului martorului să fie justificată

Există diverse motive care pot fi invocate de către autoritățile naționale pentru limitarea exercitării drepturilor înscrise în art. 6 parag. 3 lit. d) din Convenție. Însă, pentru justificarea acestor restricționări se impune ca autoritățile menționate să demonstreze *in concreto* că în lipsa acestor ingerințe, suportate de către persoana acuzată, pot fi compromise interesele legitime ale martorilor. Utilizarea mărturiilor anonime poate fi justificată de necesitățile impuse de combaterea criminalității organizate. În acest sens, cu ocazia soluționării cauzei *Saïdi v. Franța*¹¹, Curtea de la Strasbourg a arătat că nu ignoră dificultățile incontestabile pe care le generează lupta contra traficului de stupefiante – în special în materia descoperirii și administrării probelor – și nici ravagiile cauzate de traficul de stupefiante în societate, dar apreciază că aceste dificultăți nu pot conduce la limitarea excesivă a dreptului la apărare al acuzatului. În cauza menționată, în ciuda faptului că acuzatul nu a avut posibilitatea de a interoga martorul anonim în niciun stadiu al procesului penal, declarațiile acestuia au avut un rol decisiv în pronunțarea hotărârii de condamnare a acuzatului. În alte ipoteze, nedezevăluirea identității reale a martorului este justificată de nevoile operaționale ale poliției. Astfel, în cauza *Van Mechelen și alții v. Olanda*¹², Curtea a reținut că poate fi legitimă dorința autorităților naționale de a păstra anonimatul unui agent, utilizat în activități secrete, nu numai în scopul protecției acestuia și a familiei sale, ci și pentru a nu compromite utilizarea sa în operațiuni viitoare. Însă, având în vedere importanța pe

---

¹⁰ Gh. Mateuț, op. cit., p. 55-56

¹¹ E.C.H.R., *Saïdi v. Franța*, 14647/89, (20 septembrie 1993), A261-C, în O. Predescu, M. Udriou, Convenția Europeană a Drepturilor Omului și dreptul procesual român, Ed. C.H. Beck, București, 2007, p. 456.

¹² E.C.H.R., *Van Mechelen și alții v. Olanda*, 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93 (23 aprilie 1997), în O. Predescu, M. Udriou, op. cit., p. 458.

care o prezintă dreptul la o bună administrare a justiției într-o societate democratică, toate măsurile restrictive în privința exercitării dreptului la apărare trebuie să fie absolut necesare. În cauza analizată, Curtea a arătat că nu a fost justificată de o manieră suficientă necesitatea de a recurge la limitarea într-o asemenea măsură a dreptului la apărare, constatând că instanța națională nu a depus suficientă diligență pentru a evalua riscurile polițiștilor și ale familiilor acestora de a suferi represalii, nerezultând din hotărâre că instanța a căutat să determine dacă reclamanții erau în măsură să recurgă la represalii sau să determine alte persoane să le facă. De asemenea, în cauza *Lüdi v. Elveția*¹³ Curtea a apreciat că audierea martorului putea fi realizată într-o modalitate care să țină seama atât de interesele legitime ale organelor de poliție – de a păstra anonimatul agentului infiltrat nu numai în scopul de a-l proteja, ci și pentru a-l mai utiliza în operațiuni viitoare – cât și de drepturile recunoscute acuzatului prin art. 6 parag. 3 lit. d) din Convenție. Trebuie subliniat că polițiștii pot fi utilizați ca martori anonimi doar în situații excepționale, în condiții mult mai stricte ca martorii obișnuiți. Așadar, în viziunea Curții, printre datoriile unui polițist figurează și obligația de a da declarații în ședință publică¹⁴.

Curtea de la Strasbourg a soluționat multe cauze în care la baza dispariției anonimatului a stat teama de represalii din partea reclamantului. Este deosebit de important ca motivele invocate pentru justificarea acordării anonimatului să facă obiectul unei aprecieri *in concreto*. Astfel, în cauza *Kok v. Olanda*¹⁵ Curtea a reținut că reclamantul făcea obiectul unei „bănuieli plauzibile”, în sensul că era membru al unei organizații criminale implicate în infracțiuni foarte grave, iar în momentul arestării era înarmat cu un pistol încărcat. Așadar, în mod rezonabil, trebuia să se aștepte să fie perceput ca reprezentând o amenințare la adresa persoanelor care-i cunoșteau activitatea infracțională. Din aceste considerente, nu se poate susține că

---

¹³ E.C.H.R., *Lüdi v. Elveția*, 12433/86, (15 iunie 1992), în *V. Berger*, Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, ed. a VI-a, Ed. Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, 2008, p. 376-377.

¹⁴ E.C.H.R., *Van Mechelen și alții v. Olanda*, 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93 (23 aprilie 1997), cit. supra nota 12

¹⁵ E.C.H.R., *Kok v. Olanda*, 43149/98, (4 iulie 2000), în *C. Bîrsan*, Convenția Europeană a Drepturilor Omului, vol. 2., Drepturi și libertăți, Ed. All Beck, București, 2005, p. 567-568., respectiv *V. Pătulea*, Sinteză teoretică și de practică judiciară a C.E.D.O. în legătură cu art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Revista Dreptul nr. 10/2007, p. 251-252.

instanțele naționale au acționat nejustificat în momentul în care au dispus păstrarea anonimului martorului, care era un informator folosit de poliție. De asemenea, în cauza *Birutis și alții v. Lituania*¹⁶, Curtea a subliniat că nu se putea exclude posibilitatea utilizării mărturiilor anonime, fiind vorba de o revoltă în penitenciar, ceea ce impunea ca autoritățile să protejeze martorii anonimi, posibili codeținuți cu reclamanții. Totuși, această împrejurare, în sine, nu poate justifica orice alegere a mijloacelor folosite de către autoritățile naționale pentru utilizarea depozițiilor anonime. Total diferit a fost, însă, verdictul Curții în cauza *Visser v. Olanda*¹⁷. În speță, analizând faptul dacă utilizarea mărturiei anonime putea fi considerată justificată în raport cu împrejurările concrete ale cauzei, Curtea a constatat că martorul a declarat în fața judecătorului de instrucție că el nu îl cunoștea personal pe reclamant, ci s-a temut de represalii din partea unui coaculpat, din cauza reputației acestuia de om violent și a naturii infracțiunii de care erau acuzați inculpații (răpire și loviri în scop de răzbunare). Judecătorul de instrucție a luat în considerare reputația în general a coaculpatului, dar nu a precizat cum se justifica natura rezonabilă a temerii martorului. De asemenea, în cauza *Krasniki v. Republica Cehă*¹⁸, martorii au declarat în fața ofițerului de investigație că motivul pentru care doresc să dea declarații sub protecția anonimului este reprezentat de teama de represalii din partea reclamantului, care îl agresase anterior pe unul dintre martori și îl amenințase pe celălalt, când acesta a dorit să cumpere droguri de la un alt dealer. Curtea de la Strasbourg a constatat că organul judiciar a luat în considerare natura mediului dealerilor de droguri care folosesc amenințări sau violențe asupra dependenților, care depun mărturie împotriva lor. Însă, Curtea a arătat că din niciun mijloc de probă nu rezulta modalitatea în care ofițerul de investigații sau judecătorul au apreciat caracterul rezonabil al temerii martorilor.

---

¹⁶ E.C.H.R., *Birutis și alții v. Lituania*, 47698/99, 48115/99, (28 martie 2002), în Human Rights Case Digest, martie 2002, vol. 13, Ed. Martinus Nijhoff Publishers, Brill, Leiden, p. 296., respectiv *C. R. Popescu*, Drepturile de procedură în jurisprudența C.E.D.O., Ed. All Beck, București, 2003, p. 243.

¹⁷ E.C.H.R., *Visser v. Olanda*, 26668/95, (14 februarie 2002), în Human Rights Case Digest, ianuarie 2002, vol. 13, op. cit., p. 66., respectiv *C. R. Popescu*, op. cit., p. 251–252.

¹⁸ E.C.H.R., *Krasniki v. Republica Cehă*, 51277/99, (28 februarie 2006), în Human Rights Case Digest, ianuarie-februarie 2006, vol. 16, op. cit., p. 602.

După cum am anticipat, jurisprudența Curții de la Strasbourg ne pune la dispoziție o serie de cauze în care, deși identitatea martorului era cunoscută de către apărare, acuzatul nu a avut oportunitatea de a testa credibilitatea acestuia, deoarece martorul a refuzat să se prezinte în fața instanței de judecată. Acest lucru se întâmplă, de regulă, în cauzele care au ca obiect infracțiuni de violență între membri ai aceleiași familii sau infracțiuni privitoare la viața sexuală. În astfel de cauze, adesea, victima refuză să fie confruntată cu persoana bănuită de săvârșirea infracțiunii, deoarece poate fi pusă în situația de a retrăi traumele psihice, suferite cu ocazia săvârșirii infracțiunii. Astfel, în cauza *Bocos-Cuesta v. Olanda*¹⁹, acuzatul nu a avut posibilitatea de a urmări modul în care victimele erau audiate de către poliție. Curtea a constatat că motivul dat de instanțele naționale în vederea respingerii cererii reclamantului de a audia victimele – și anume că interesele celor patru copii încă foarte mici, de a nu fi forțați să retrăiască o experiență posibil foarte traumatică, prevalau asupra interesului reclamantului de a îi audia – nu era întemeiat pe vreo probă concretă, cum ar fi o opinie de specialitate. În consecință, această motivare a fost considerată ca fiind insuficient fundamentată și într-o anumită măsură speculativă. Într-o altă cauză²⁰, Curtea a recunoscut că organizarea procedurilor penale de o asemenea manieră, încât să fie protejate interesele martorilor minori, în special atunci când este vorba de proceduri judiciare referitoare la infracțiuni privitoare la viața sexuală, este un element important care trebuie luat în considerare pentru scopurile art. 6 din Convenție. Cu toate acestea, Curtea a arătat că motivele reținute de instanța națională pentru respingerea cererii de audiere a minorei sunt, în egală măsură, vagi și speculative, astfel încât nu sunt relevante.

*2.2. Procedura urmată în fața organelor judiciare
să compenseze suficient dificultățile cu care se confruntă apărarea*

O mărturie anonimă este admisibilă ca mijloc de probă în proces, dacă acuzatul *a avut o oportunitate adecvată de a interoga martorii acuzării și de a testa credibilitatea acestora într-o anumită fază a procesului penal*. Aceste condi-

---

¹⁹ E.C.H.R., *Bocos-Cuesta v. Olanda*, 54789/00, (10 noiembrie 2005), în Human Rights Case Digest, noiembrie – decembrie 2005, vol. 16, op. cit., p. 278.

²⁰ E.C.H.R., *P.S. v. Germania*, 33900/96, (20 decembrie 2001), în Human Rights Case Digest, noiembrie 2001, vol. 12, op. cit., p. 954., respectiv *C. R. Popescu*, op. cit., p. 247.

derente au fost reținute, pentru prima dată, în cauza *Unterpertinger v. Austria*.²¹ În speță, reclamantul a fost condamnat pentru provocarea de vătămări corporale fostei soții și ficei sale vitrege, numai pe baza declarațiilor date de acestea în fața organelor jandarmeriei. Cele două persoane nu s-au prezentat în fața instanței, invocând un text din legislația austriacă care permitea membrilor de familie ai acuzatului să refuze să dea declarații. Curtea a arătat că lecturarea în ședință publică a declarațiilor date în fața organelor jandarmeriei nu poate fi considerată drept incompatibilă cu dispozițiile cuprinse în art. 6 parag. 3 lit. d) din Convenție. Totuși, prin utilizarea unor asemenea declarații se încalcă dreptul la apărare al acuzatului, dacă acesta nu a avut, în niciun stadiu al procedurii anterioare, posibilitatea de a pune întrebări persoanelor a căror declarații au fost citite în fața instanței de judecată. În mod similar, în cauza *Delta v. Franța*²², Curtea a constatat încălcarea dreptului la apărare al reclamantului, instanța franceză pronunțând condamnarea reclamantului pentru săvârșirea infracțiunii de tâlhărie, fără să fi procedat la audierea unei părți și a unui martor, ale căror declarații au fost consemnate numai de un agent de poliție, cele două persoane nefiind audiate de judecătorul de instrucție. Procedând astfel, chiar dacă reclamantul nu solicitase administrarea de probe în apărare în fața primei instanțe (audierea celor două persoane fiind solicitată de acuzat abia în fața instanței de apel, care a respins cererea acestuia), instanțele naționale au privat pe reclamant de posibilitatea de a interoga martorii acuzării, în vederea verificării credibilității acestora, declarațiile lor fiind determinante pentru pronunțarea hotărârii de condamnare a reclamantului. În cauza *Mayali v. Franța*²³, în ciuda cererilor formulate de către reclamant, nu a fost efectuată o confruntare între acesta și partea civilă care, precizând că nu ar putea suporta o asemenea confruntare, nu s-a prezentat nici în fața primei instanțe și nici în fața instanței de apel. Curtea a recunoscut că în aprecierea modalității de administrare a probelor trebuie luate în considerare aspectele specifice ale acțiunilor în materie penală, având ca obiect infracțiuni privi-

---

²¹ E.C.H.R., *Unterpertinger v. Austria*, 9120/80, (24 noiembrie 1986), A110, în *V. Berger*, op. cit., p. 370.

²² E.C.H.R., *Delta v. Franța*, 11444/85, (19 decembrie 1990), A191-A, în *V. Berger*, op. cit., p. 371-372.

²³ E.C.H.R., *Mayali v. Franța*, 69116/01, (14 iunie 2005), în *O. Predescu, M. Udrioiu*, op. cit., p. 449-450.

toare la viața sexuală. În consecință, Curtea admite că, în cadrul procedurilor care privesc abuzuri sexuale, trebuie să fie luate anumite măsuri în scopul protejării victimelor, cu condiția ca aceste măsuri să fie compatibile cu exercitarea adecvată și efectivă a dreptului la apărare. În speță, deși martorul, care trebuia să fie audiat în cauză, nu s-a prezentat, instanța de apel s-a pronunțat pe fond. Astfel, Curtea de la Strasbourg a apreciat că imposibilitatea de a interoga martorul acuzării trebuie considerată ca fiind imputabilă autorităților naționale, întrucât, pe de o parte, parchetul ar fi putut să solicite unui agent de poliție să o caute în mod activ pe victimă, iar, pe de altă parte, încă din prima instanță tribunalul respinsese cererea de audiere a martorului, formulată de către reclamant, considerând că această audiere este inutilă. Într-un mod oarecum similar, în cauza *Dănilă v. România*²⁴, hotărârea de condamnare a reclamantului se întemeia într-o măsură determinantă pe declarația martorului denunțator, dată în faza de urmărire penală, coroborată cu declarațiile altor martori, iar autoritățile române nu au făcut niciun demers pentru a verifica dacă denunțătoarea părăsise țara înainte de începerea procesului (după cum afirmase concubinul acesteia) și nici nu au încercat să găsească noua adresă a acesteia din Germania. Curtea a apreciat că instanța de recurs trebuia să procedeze la administrarea directă a probelor în cauză și să audieze din nou atât pe inculpat, cât și pe anumiți martori – fiind necesară citarea denunțătoarei în calitate de martor și, dacă era cazul, audierea sa prin intermediul unei comisii rogatorii – ținând cont de faptul că aceasta s-a pronunțat asupra fondului cauzei întemeindu-se pe dosarul din prima instanță, același dosar în baza căruia reclamantul fusese achitat în primă instanță și în apel. În mod contrar celor prezentate anterior, în cauza *Calabro v. Italia și Germania*²⁵, Curtea a apreciat că imposibilitatea audierii martorului în ședință publică nu a fost de natură să aducă atingere drepturilor apărării, nefiind încălcate drepturile prevăzute de art. 6 parag. 3 lit. d) din Convenție. În speță, autoritățile italiene au depus eforturi considerabile pentru a obține mărturia unei persoane, ordonând în mai multe rânduri audierea acesteia, inclusiv prin intermediul comisiei rogatorii. Audierea martorului era imposibilă, acesta

---

²⁴ E.C.H.R., *Dănilă v. România*, 53897/00, (8 martie 2007), în *O. Predescu, M. Udriou*, op. cit., p. 453.

²⁵ E.C.H.R., *Calabro v. Italia și Germania*, (21 martie 2002), în *Human Rights Case Digest*, martie 2002, vol. 13, op. cit., p. 376-377.

nefiind de găsit, astfel cum rezulta din informațiile comunicate de către autoritățile germane. Așadar, Curtea a considerat că autoritățile italiene au depus toate diligențele necesare pentru audierea martorului, iar împrejurarea că acesta a dispărut nu putea conduce la paralizarea procedurii.

Cu prilejul soluționării cauzei *A.M. v. Italia*²⁶, Curtea de la Strasbourg a avut ocazia să se pronunțe asupra exigențelor pe care le impune garantarea drepturilor înscrise în art. 6 parag. 3 lit. d) din Convenție în situațiile în care audierea martorului este efectuată prin intermediul unei comisii rogatorii. În speță, un minor de origine americană a denunțat în fața autorităților din țara sa că reclamantul, majodorm la un hotel din Italia în care minorul își petrecuse vacanța, l-a supus la acte indecente cu caracter sexual. În urma acestei sesizări, parchetul italian a început urmărirea penală împotriva reclamantului pentru atentat la pudorea unui minor. Pentru ascultarea minorului, a tatălui acestuia și a medicului care îl trata pe copil, s-a instituit o comisie rogatorie. În actele prin care s-a solicitat realizarea comisiei rogatorii s-a precizat în mod expres că nici un avocat nu poate asista la audieri. Declarațiile luate au fost citite în fața instanței, care l-a condamnat pe reclamant la pedeapsa închisorii. Curtea a constatat că, în cauza analizată, exercitarea dreptului la apărare era restrânsă de o manieră incompatibilă cu prevederile art. 6 din Convenție, deoarece instanțele naționale s-au bazat exclusiv pe declarațiile luate în SUA pentru pronunțarea hotărârii de condamnare a reclamantului, care nu a fost confruntat cu martorii acuzării în niciun stadiu al procesului penal. În plus, privarea reclamantului de posibilitatea de a testa credibilitatea persoanelor audiate era imputabilă autorităților italiene care, după cum am arătat, au specificat în documentul prin care solicitaseră efectuarea unei comisii rogatorii internaționale că niciun avocat nu poate participa la audieri. Într-o altă cauză²⁷, reclamantul a fost acuzat de faptul că a introdus clandestin droguri în SUA. Ministerul Public a solicitat audierea unor martori în SUA, iar judecătorul de instrucție a redactat o listă a martorilor care trebuie audiați

---

²⁶ E.C.H.R., *A.M. v. Italia*, 37019/97, (14 decembrie 1999), în *Human Rights Case Digest*, octombrie 1999, vol. 10, op. cit., p. 296., respectiv *R. Chiriță*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Culegere 1950-2001, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 160–161.

²⁷ E.C.H.R., *Solakov v. Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei*, 47023/99, (31 octombrie 2001), în *R. Chiriță*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Culegere 1950–2001, op. cit., p. 164–165.

și a întrebărilor care le vor fi adresate. Avocatul reclamantului a fost convocat la ascultarea martorilor, însă nu a putut participa la audieri din cauza lipsei vizei de intrare turistică, pe care nu a obținut-o, deoarece nu a depus documentele necesare. În urma acestor evenimente, reclamantul și-a numit un alt avocat, declarând că lasă la aprecierea acestuia necesitatea participării la audierea martorilor. Curtea de la Strasbourg a constatat că nimic nu indica faptul că reclamantul sau cel de al doilea avocat al său ar fi dorit să participe la audierea martorilor, care a avut loc în SUA. Pe de altă parte, în cursul procedurii interne, reclamantul nu s-a plâns nici un moment de imposibilitatea sa de a interoga martorii acuzării și nici nu a cerut vreun moment citarea acestora. Deși declarațiile martorilor americani au jucat un rol important în cursul procedurii, reclamantul nu pare să fi dorit să conteste cele afirmate de către aceștia. Astfel, Curtea a ajuns la concluzia că caracterul echitabil al procesului nu a fost afectat.

Curtea de la Strasbourg a subliniat că, de regulă, audierea martorului trebuie să fie efectuată de către un judecător care cunoaște identitatea acestuia și care ar putea să facă o apreciere asupra caracterului rezonabil al motivelor invocate pentru păstrarea anonimatului, cât și asupra fiabilității mărturiei. În cauza *Kostovski v. Olanda*²⁸, după ce poliția a primit vizita a două persoane, care intenționau să rămâne anonime de teama represaliilor și care formulară declarații, implicându-l pe reclamant în săvârșirea unei tâlhării, judecătorul de instrucție a audiat pe unul dintre martori, în absența procurorului și a apărării. Avocatul reclamantului a avut posibilitatea de a pune în scris, prin intermediul judecătorului de instrucție, întrebări martorului, însă majoritatea dintre ele fie nu au fost adresate, fie nu au primit niciun răspuns, deoarece s-a dorit păstrarea anonimatului martorului. Curtea a început motivarea deciziei sale prin a arăta că depozițiile provenite din faza instrucției preparatorii pot fi utilizate, în mod excepțional, ca probe în proces, sub rezerva respectării dreptului la apărare. Or, în cauza de față, apărarea nu a avut posibilitatea de a interoga *in mod nemijlocit* martorii acuzării în niciun stadiu al procesului penal. În afară de acest aspect, Curtea a reținut că membrii completului de judecată nu au văzut martorii anonimi și nu au putut să-și formeze ei înșiși o opinie asupra credibilității acestora. În plus, doar unul dintre martori a fost audiat de

---

²⁸ E.C.H.R., *Kostovski v. Olanda*, 11454/85, (20 noiembrie 1989), A166, în *V. Berger*, op. cit., p. 373.

către un magistrat instructor care nu cunoștea identitatea acestuia. Având în vedere toate aceste aspecte, Curtea a considerat că procedura urmată în fața autorităților naționale nu a fost în stare să compenseze obstacolele de care se lovea apărarea²⁹. În cauza *Bocos-Cuesta v. Olanda*³⁰ reclamantul nu a avut posibilitatea de a urmări modul în care victimele erau audiate de către poliție. Mai mult, întrucât declarațiile acestora, date în fața organelor de poliție, nu au fost înregistrate prin mijloace video, nici reclamantul și nici membrii completului de judecată nu au avut posibilitatea de a observa comportamentul victimelor din timpul audierii și, astfel, nu au putut să își formeze propria opinie cu privire la credibilitatea acestora. Curtea a constatat că deși instanțele naționale au procedat la o analiză atentă a declarațiilor victimelor și au oferit reclamantului largi posibilități de a le contesta, această oportunitate nu ar putea, decât cu greutate, să fie considerată un substitut al observării personale a comportamentului martorilor acuzării.

Cu ocazia soluționării cauzei *S.N. v. Suedia*³¹ Curtea a recunoscut că trebuie ținut seama de particularitățile procedurii penale în cauzele având ca obiect infracțiuni privitoare la viața sexuală, mai ales atunci când acestea implică un minor. În astfel de proceduri este necesară luarea unor măsuri speciale care să protejeze victima, dar care, în același timp, să se concilieze și cu exigențele impuse de necesitatea exercitării adecvate a dreptului la apărare al acuzatului. În speță, reclamantul a invocat faptul că nu a beneficiat de un proces echitabil, deoarece nu a avut posibilitatea să-l interogheze pe minorul de 10 ani care l-a acuzat de comiterea infracțiunii de agresiune sexuală. Curtea a luat act de faptul că în cadrul anchetei preliminare, după o primă audiere a minorului, a avut loc și o a doua audiere a acestuia la cererea avocatului reclamantului, care a solicitat anumite informații supli-

---

²⁹ Trebuie subliniat că după verdictul Curții în cauza *Kostovski*, legislația procedurală olandeză a suferit unele modificări care au avut menirea de a pune de acord dispozițiile interne cu prevederile înscrise în art. 6 parag. 3 lit. d) din Convenție. Decizia Curții în cauza *Doorson v. Olanda*, 20524/92, (26 martie 1996), a dovedit faptul că legiuitorul olandez a găsit o soluție adecvată pentru rezolvarea problemelor ridicate în cauza *Kostovski*. Astfel, s-a instituit o procedură specială în cadrul căreia competența de a decide asupra acordării anonimatului și de audiere a martorilor anonimi revine în mod exclusiv judecătorului, ca garant al drepturilor și libertăților fundamentale. A se vedea *K. Bárd*, op. cit., p. 215.

³⁰ E.C.H.R., *Bocos-Cuesta v. Olanda*, 54789/00, (10 noiembrie 2005), cit. supra nota 19

³¹ E.C.H.R., *S.N. v. Suedia*, 34209/96, (2 iulie 2002), în *Human Rights Case Digest*, iulie 2002, vol. 13, op. cit., p. 695-696., respectiv *V. Pătulea*, op. cit., p. 250-251.

mentare. Acesta a consimțit să nu asiste la această din urmă audiere, dar a avut posibilitatea de a pune întrebări minorului prin intermediul polițistului care l-a audiat pe acesta și, după ce a ascultat înregistrarea audio și a examinat transcrierea bandei sonore, a declarat că întrebările sale au fost bine înțelese de minor. Curtea a ajuns la concluzia că neasistarea avocatului reclamantului la audierea minorului nu constituie o încălcare a art. 6 parag. 3 lit. d) din Convenție, deoarece, datorită particularităților procedurii penale în discuție, dispozițiile acestui text nu pot fi interpretate în sensul că ele ar impune, în toate cazurile, necesitatea interogării directe a victimei de către apărare. În opinia noastră, soluția Curții este una foarte discutabilă, dacă avem în vedere jurisprudența sa anterioară în materia interogării martorilor. Astfel, după cum am văzut, în cauza *Kostovski* Curtea a criticat faptul că acuzatul nu a avut oportunitatea de a interoga *in mod nemijlocit* martorii acuzării, arătând că posibilitatea interogării prin intermediar – prin înmânarea unei liste de întrebări persoanei care procedează la audierea martorului – nu poate fi considerată un substitut al confruntării fizice între martor și acuzat. Mai mult, în cauza menționată Curtea a subliniat că, de regulă, audierea martorului ar trebui să fie efectuată de către un judecător care cunoaște identitatea acestuia și care ar putea să facă o apreciere asupra fiabilității mărturiei. Așadar, ne punem întrebarea cum ar putea justifica protecția martorilor minori, care sunt victime ale unor infracțiuni privitoare la viața sexuală, o asemenea restricționare a dreptului la apărare care, în alte cauze, a fost considerată incompatibilă cu exercitarea adecvată a dreptului înscris în art. 6 parag. 3 lit. d) din Convenție? Trebuie subliniat că în cauza *P.S. v. Germania*³², Curtea a ajuns la o concluzie total diferită față de cea exprimată în cauza *S.N.* În speță, reclamantul a fost condamnat pentru un abuz sexual comis asupra unei fete în vârstă de 8 ani. Curtea a constatat că minora nu a fost audiată de către un judecător în niciuna dintre stadiile procesului, iar reclamantul nu a avut posibilitatea de a verifica credibilitatea acesteia prin intermediul adresării unor întrebări directe. Astfel, prima instanță s-a întemeiat pe declarațiile mamei minorei, referitoare la cele relatate de aceasta, precum și pe declarațiile agentului de poliție care a audiat-o pe minoră. Instanța a decis să nu o audieze pe victimă pentru a proteja dezvoltarea acesteia. Instanța de apel,

---

³² E.C.H.R., *P.S. v. Germania*, 33900/96, (20 decembrie 2001), cit. supra nota 20

conștientă de neajunsurile în administrarea probelor, a ordonat efectuarea unei expertize psihologice în vederea stabilirii credibilității minorei, care a fost realizată la un an și jumătate după producerea evenimentelor. Victima nu a fost audiată de către instanță nici în această fază a procesului, ca urmare a refuzului părinților, motivat de posibilele riscuri pentru sănătatea minorei. Având în vedere toate aceste aspecte, Curtea de la Strasbourg a ajuns la concluzia că autoritățile naționale nu au dat posibilitatea apărării de a contesta mărturia minorei, ceea ce a condus la încălcarea dreptului reclamantului prevăzut de art. 6 parag. 3 lit. d) din Convenție. Într-o altă cauză³³, reclamanta, care era bunica prin alianță a doi băieți în vârstă de 5 și 9 ani, a fost acuzată de faptul că ar fi agresat sexual pe cei doi minori. În faza de urmărire penală a procesului, poliția a înregistrat pe casetă video audierea victimelor, care au confirmat acuzațiile la adresa reclamantei. Unul dintre băieți a fost ulterior interogat în prezența reclamantei, la cererea acesteia. Copiii au fost examinați medical, fără să se observe nimic special, cu excepția anumitor caracteristici ale uneia dintre victime, care s-ar fi putut datora unor abuzuri de natură sexuală. Curtea a considerat că nu se poate afirma faptul că reclamanta a fost privată de posibilitatea de a contesta credibilitatea celor doi băieți, întrucât cererea ei, având ca obiect audierea uneia dintre victime în prezența sa, a fost admisă, iar cu aceea ocazie reclamanta a renunțat la dreptul de a interoga victima.

În cauza *Van Mechelen și alții v. Olanda*³⁴ Curtea de la Strasbourg a criticat maniera în care autoritățile naționale au administrat declarațiile unor agenți infiltrați, a căror identitate nu a fost dezvăluită în fața apărării. În speță, cu ocazia audierii efectuate în faza de urmărire penală a procesului, martorii anonimi se aflau în aceeași cameră cu judecătorul de instrucție, în timp ce acuzații și avocații acestora erau într-o altă încăpere, comunicarea fiind realizată prin intermediul unei legături sonore. Curtea a considerat că în lipsa unei conexiuni video, apărarea nu avea posibilitatea de a observa reacțiile agenților infiltrați la întrebările directe, ceea ce era absolut necesară pentru verificarea fiabilității declarațiilor. În mod surprinzător, în cauza *Kok*

---

³³ E.C.H.R., *Magnusson v. Suedia*, 53972/00, (16 decembrie 2003), în *R. Chiriță*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Culegere de hotărâri 2003, Ed. C.H. Beck, București, 2007, p. 123.

³⁴ E.C.H.R., *Van Mechelen și alții v. Olanda*, 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93 (23 aprilie 1997), cit. supra nota 12

v. *Olanda*³⁵, în care reclamantul a criticat compatibilitatea unei proceduri – similare celei analizate în cauza *Van Mechelen* – cu dispozițiile prevăzute de art. 6 parag. 3 lit. d) din Convenție, Curtea a constatat că procedura urmată de autoritățile olandeze s-a apropiat, în măsura posibilului, de cea folosită pentru ascultarea martorului în ședință publică. Pentru a ajunge la această concluzie, Curtea a reținut că ipoteticul dezechilibru, produs ca urmare a imposibilității interogării directe a martorului anonim de către apărare, nu a fost unul decisiv, deoarece, în speță, condamnarea reclamantului nu s-a fundamentat pe declarațiile date de martorul anonim.

În cauza *Birutis și alții v. Lituania*³⁶ reclamantii au fost condamnați pentru participarea, în timpul executării unor pedepse privative de libertate, la o revoltă în penitenciar. Curtea a constatat că primii doi reclamanti au contestat mărturiile anonime, date împotriva lor, întrucât respectivii martori au colaborat cu administrația penitenciarului în vederea obținerii unui tratament mai bun, ori pentru evitarea acuzațiilor penale. Aceste afirmații au fost susținute de trei coaculpați care și-au schimbat declarațiile anterioare, defavorabile reclamantilor, pretinzând că au fost forțați. Totuși, în ciuda susținerilor reclamantilor prin care puneau sub semnul îndoielii credibilitatea martorilor anonimi, ei sau reprezentanții lor nu au avut posibilitatea de a interoga martorii și nici instanțele nu au examinat modul și împrejurările în care au fost administrate mărturiile. În fapt, respectivele depoziții au fost citite în instanță, astfel cum au fost luate de către organele de urmărire penală. În aceste circumstanțe, Curtea a reținut că handicapul pentru apărarea primilor doi reclamanti nu a fost contrabalansat de procedura urmată în fața autorităților naționale. Într-o altă cauză³⁷, reclamantul a fost condamnat, în lipsă, pentru o infracțiune legată de traficul de droguri. Șapte ani mai târziu, acesta a formulat o contestație la executare contra acestei hotărâri, cerând să i se permită să interogheze anumiți martori, însă doar unul dintre ei a fost reaudit în prezența reclamantului. Curtea a constatat că reclamantul a fost condamnat pe baza mărturiilor unor persoane pe care nu le-a putut interoga. Este adevărat că în con-

---

³⁵ E.C.H.R., *Kok v. Olanda*, 43149/98, (4 iulie 2000), cit. supra nota 15

³⁶ E.C.H.R., *Birutis și alții v. Lituania*, 47698/99, 48115/99, (28 martie 2002), cit. supra nota 16

³⁷ E.C.H.R., *Rachdad v. Franța*, 71846/01 (13 noiembrie 2003), în *R. Chiriță*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Culegere de hotărâri 2003, op. cit., p. 122.

dițiile în care redeschiderea procedurii a avut loc la 7 ani de la pronunțarea hotărârii de condamnare, identificarea și localizarea martorilor prezenta anumite dificultăți. Totodată, Curtea a recunoscut că reclamantul a provocat această situație, neprezentându-se la procesul inițial, totuși, ținând cont de importanța specială a dreptului la apărare în procesul penal, aceste dificultăți nu puteau fi determinante.

2.3. Condamnarea să nu fie fondată în mod exclusiv sau determinant pe declarații anonime

Curtea de la Strasbourg a subliniat în mod constant că în situația în care hotărârea de condamnare *se întemeiază în mod exclusiv ori într-o măsură determinantă* pe depoziții făcute de către o persoană a cărei credibilitate nu putea fi verificată de către acuzat, drepturile apărării sunt limitate într-o măsură care este incompatibilă cu garanțiile înscrise în art. 6 din Convenție. Jurisprudența Curții ne pune la dispoziție o întreagă avalanșă de hotărâri în care condamnarea acuzatului se întemeia în mod exclusiv pe mărturii anonime³⁸. De asemenea, analizând practica instanței de la Strasbourg, putem identifica o serie de cauze în care declarațiile anonime au avut un rol determinant în pronunțarea hotărârii de condamnare a acuzatului³⁹. În cauza *Kok v. Olanda*⁴⁰, Curtea a constatat că, în afară de declarațiile date de martorul anonim, instanțele naționale au dispus și de alte probe care îl incriminau pe reclamant: procese-verbale redactate de poliție cu prilejul arestării reclamantului și cu ocazia efectuării unei percheziții domiciliare

---

³⁸ E.C.H.R., *Visser v. Olanda*, 26668/95, (14 februarie 2002), cit. supra nota 17; E.C.H.R., *Unterpertinger v. Austria*, 9120/80, (24 noiembrie 1986), A110, cit. supra nota 21; E.C.H.R., *Kostovski v. Olanda*, 11454/85, (20 noiembrie 1989), A166, cit. supra nota 28; E.C.H.R., *A.M. v. Italia*, 37019/97, (14 decembrie 1999), cit. supra nota 26; E.C.H.R., *P.S. v. Germania*, 33900/96, (20 decembrie 2001), cit. supra nota 20; E.C.H.R., *Isgro v. Italia*, 11339/85, (19 februarie 1991), A194-A, în *A. Grád*, A Strasbourg emberi jogi bíraskodás kézikönyve, Ed. Strasbourg B.T., Budapest, 2005, p. 341.; E.C.H.R., *Mayali v. Franța*, 69116/01, (14 iunie 2005), cit. supra nota 23; E.C.H.R., *Van Mechelen și alții v. Olanda*, 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93 (23 aprilie 1997), cit. supra nota 12; E.C.H.R., *Windisch v. Austria*, 12489/86, (27 septembrie 1990), A186, în *O. Predescu, M. Udriou*, op. cit., p. 457.; E.C.H.R., *Saïdi v. Franța*, 14647/89, (20 septembrie 1993), A261-C, cit. supra nota 11; E.C.H.R., *Birutis și alții v. Lituania*, 47698/99, 48115/99, (28 martie 2002), cit. supra nota 16 (în cazul celui de al treilea reclamant)

³⁹ E.C.H.R., *Delta v. Franța*, 11444/85, (19 decembrie 1990), A191-A, cit. supra nota 22; E.C.H.R., *Bocos-Cuesta v. Olanda*, 54789/00, (10 noiembrie 2005), cit. supra nota 19; E.C.H.R., *Krasniki v. Republica Cehă*, 51277/99, (28 februarie 2006), cit. supra nota 18

⁴⁰ E.C.H.R., *Kok v. Olanda*, 43149/98, (4 iulie 2000), cit. supra nota 15

care a condus la găsirea unei mari cantități de droguri, arme, documente falsificate și sume mari de bani lichizi nejustificate; procesul-verbal de constatare a existenței amprentelor reclamantului pe armele găsite în depozitul clandestin. Toate aceste probe au fost coroborate cu declarația martorului anonim. Astfel, Curtea a ajuns la concluzia că mărturia anonimă nu a stat la baza condamnării reclamantului, în consecință, dezechilibrul produs prin imposibilitatea interogării directe a martorului de către reclamant, nu a fost unul decisiv. În cauza *Ferrantelli și Santangelo v. Italia*⁴¹, Curtea de la Strasbourg a considerat că instanțele italiene și-au întemeiat în mod justificat hotărârea de condamnare a reclamantilor pe declarațiile scrise ale unui complice la săvârșirea infracțiunii, date în faza de urmărire penală a procesului, în condițiile în care acesta a decedat înainte de audierea sa în fața instanței, coroborându-le cu declarațiile date într-o primă fază de reclamații, în care aceștia au recunoscut săvârșirea infracțiunii (asupra cărora au revenit ulterior), precum și cu alte mijloace de probă administrate în cauză. În cauza *Calabro v. Italia și Germania*⁴², Curtea a apreciat că imposibilitatea audierii martorului în ședință publică nu a fost de natură să aducă atingere drepturilor apărării, deoarece autoritățile italiene au depus toate diligențele necesare pentru audierea martorului acuzării, iar declarația acestuia, dată în fața organelor de poliție germane, nu a fost singurul mijloc de probă pe baza căruia instanța italiană l-a condamnat pe reclamant. Într-o altă cauză⁴³, fiind vorba de o revoltă în penitenciar, Curtea a constatat că în ceea ce îi privește pe primii doi reclamanti, condamnarea acestora s-a bazat pe lângă depozițiile a 17, respectiv 19 martori anonimi și pe alte probe, despre care nu s-a stabilit că reclamantii nu le-ar fi putut contesta. Prin urmare, condamnarea primilor doi reclamanti nu s-a bazat în exclusivitate sau în mod decisiv pe mărturii anonime. Totuși, numărul acestor mărturii, luate în considerare de către instanță, demonstrează faptul că respectivele depoziții au fost incluse între temeiurile condamnării.

Având în vedere cele prezentate în rândurile de mai sus, se poate trage concluzia că pentru a determina măsura în care a fost respectat dreptul la

---

⁴¹ E.C.H.R., *Ferrantelli și Santangelo v. Italia*, 19874/92, (7 august 1996), în *O. Predescu, M. Udriou*, op. cit., p. 452.

⁴² E.C.H.R., *Calabro v. Italia și Germania*, (21 martie 2002), cit. supra nota 25

⁴³ E.C.H.R., *Birutis și alții v. Lituania*, 47698/99, 48115/99, (28 martie 2002), cit. supra nota 16

apărare, Curtea de la Strasbourg examinează în primul rând „greutatea” declarațiilor administrate fără respectarea exigențelor impuse de art. 6 parag. 3 lit. d) din Convenție. Această modalitate de abordare a Curții a fost criticată în literatura de specialitate, deoarece permite utilizarea unor mărturii, a căror fiabilitate nu putea fi testată de către apărare, în situațiile în care acestea nu influențează în mod determinant condamnarea acuzatului⁴⁴. Astfel, în cauza *Artnet v. Austria*⁴⁵, în ciuda faptului că martorul nu s-a prezentat în fața instanței de judecată pentru a fi confruntat cu persoana acuzată, declarația acestuia, dată în faza instrucțiunii preparatorii, a fost utilizată de către judecătorul național pentru pronunțarea unei hotărâri de condamnare. Având în vedere că condamnarea reclamantului nu se întemeia în mod exclusiv sau într-o măsură determinantă pe declarația martorului anonim, Curtea a ajuns la concluzia că dispozițiile prevăzute de art. 6 parag. 3 lit. d) din Convenție nu au fost încălcate, în ciuda faptului că apărarea nu a avut posibilitatea de a verifica credibilitatea martorului în niciun stadiu al procesului penal. Se pare că considerentele reținute în cauza *Artnet* sunt în contradicție cu jurisprudența anterioară a Curții, potrivit căreia rolul instanței de la Strasbourg nu este acela de a determina probele care pot fi admise de către instanța națională sau de a aprecia importanța fiecărui mijloc de probă, luat în mod individual, Curtea fiind abilitată să verifice dacă procedura judiciară *în ansamblul său*, incluzând modalitatea de administrare a probelor, a fost echitabilă⁴⁶. Autorul citat subliniază că există o singură modalitate de abordare a dispozițiilor cuprinse în art. 6 parag. 3 lit. d) din Convenție și aceasta presupune ca fiabilitatea oricărei declarații, utilizate de către instanța de judecată pentru pronunțarea unei hotărâri de condamnare, să fie verificată de către apărare prin adresarea directă a unor întrebări martorilor acuzării⁴⁷.

---

⁴⁴ S. J. Summers, op. cit., p. 147.

⁴⁵ E.C.H.R., *Artnet v. Austria*, 13161/87, (28 august 1992), apud S. J. Summers, op. cit., p. 147. Pentru o soluție similară a se vedea E.C.H.R., *Asch v. Austria*, 12398/86, (26 aprilie 1991), A203, în A. Grád, op. cit., p. 343.

⁴⁶ S. Trechsel, *Human rights in criminal proceedings*, Ed. Oxford University Press, Oxford, 2005, p. 297., apud S. J. Summers, op. cit., p. 148.

⁴⁷ S. J. Summers, op. cit., p. 148.